

De Dekanij opgegraven uit bodem en archief (2)

door Hans Schoenmaker

Vooraf

De geschiedenis van de Dekanij, een statig gebouw in wat nu woongebied De Ypelaer is, is al vaak beschreven, maar op onderdelen verschillen de auteurs van mening over de feiten. Hans Schoenmaker, die twintig jaar geleden opgravingen heeft verricht op het voormalige veld van Hilvaria, beschrijft in een artikelenreeks de resultaten van zijn onderzoek. In het tweede deel gaat de auteur onder andere in op de diverse (vis)wouwers van Hilvarenbeek.

Deel 1 verscheen in Paradijs nr. 87, januari 2012.

De Dekanij verkocht

Op 17 november 1708 viel een partij vijandelijke dragonders van omtrent 130 à 140 man Hilvarenbeek binnen *'sulcx bij represailles vant geen onze troupen gedaen hebben int lant van Artois'*. Vele huizen waaronder de Dekanij werden geplunderd en in brand gestoken. (Deze brandexecutie wordt beschreven in deel 3 van deze serie). De Dekanij zou niet meer opgebouwd worden.

In 1709 werd *'het opruijmen van het steenwerck aen het deeckenhuijs'* aanbesteed. *'De aennemers sullen het alle steenen gebruijckbaer moeten opruijmen en schoon maecken dat daer geen tras of kalckwerckt aen blijft zitten als mede de vuijlicheijt van binnen ront op en zuijver te maecken ende het ijzerwerck wel uijt te soecken en te bewaeren en brengen in de kerck, als mede noch 't gene ten huijse van den secretaris lecht om aldaer bij malcanderen bewaert te worden. Item boven 't steenwerck een af-gangh dack behoorlijck sufficient teneijnde den regen daer op afloope naer behooren'*.

Nadat het erf opgeruimd was vond er op 19 maart 1709 een publieke verpachting plaats *'van den hoff off ackerke beneeven de decanije en gehoorende aen de decanije, voor een tijt van acht jaeren, het goet wel ende loffelijck moeten mesten ende labeuren als mede geenen houtwas te quetsen off kreucken, in cas van vercopinge der decanije afgebrande wooning waer aen dit mede gehoort, sal als dan de huere deses cesseren'*.

Franck van Laeck huurde het voor 2 gulden en 16 stuivers en mocht het de gehele periode bewerken, gelet op de verkoop van de Dekanij, die pas in 1717 plaats vond.¹ Op 28 oktober 1711 werd het *'gruijs en steenwerck liggende op de dekanij's'* publiek verkocht. Dat gold ook voor de plavuizen, *'vermits alle deselve bij nagt en ontijden wierden wegh gehaald, als om het bederff'*.²

Het corpus van Hilvarenbeek kocht in 1715 van Jan van Diessen zijn kinderen een huis met hof aan de Gemeene Plaats, *'voor 620 gulden het huis, genaemt Sterrenhuijs, over te dragen als pastorale woning voor de predikant'*.³

Predikant Tilius verklaarde op 25 oktober 1715, dat *'de voors. coop gedaen op sijn speciaal versoeck en met de voors. huijsinge sich ten allen tijde wel te sullen verge-*

¹ 700 nr 1576

² 700 nr 573 f 87v

³ 700 nr 477 f 341

⁴ 700 nr 22 f 69

noegen en sal desisteren van de decanie'.⁴

Op 28 mei 1717 werd de bouw van een nieuwe pastorie aanbesteed. Hierin werd bepaald, dat *'den aannemer sal alle de steen van dit metselwerck moeten afbreecken en schoonmaken van dit oude huijs so wijt als hun aangewesen sal worden en verders die daer te cort is sal den voornoemden aennemer moeten haelen en afbreecken op de decanije en op de plaats moeten brengen daer hij die van noden sal hebben, soo vele als er te vinden sal wesen*'.⁵ Om de kosten te bestrijden werden zes partijen berken verkocht 'op den dijck aen de Rijt'.⁶

Opgegraven restant van de tussen- of brandmuur van de dekanij. Nu opgenomen in monument in de woonwijk Ijpelaer

Op 1 juni 1717 verkochten de schepenen *'twee sijthuijsjes oft schoppen, staende op de erft alwaer het huijs voor den predicant sal worden gemaect*'.⁷

Op 1 oktober 1717 kocht Servaes Tielmans *'eenigh branthout, sijnde afval van het pastorael huijs*'.⁸

Op 24 november 1717 vond de publieke verkoop plaats van *'d'erve alwaer wel eer het pastorale huijs gestaen heeft, genaemt de deeckanije mette erve daer voor gelegen, genaemt de schans*'. Vermoedelijk werd een deel van het erf binnen de omgrachting als Schans betiteld.

Het erf was jaarlijks belast met een cijns van 15 penningen voor de Heilige Geest. Het losgemaakte steenwerk en 16 karren gruis moesten binnen 8 dagen opgehaald worden, terwijl vier opgaande lindebomen apart verkocht werden op 18 december 1717. Eén koop betrof 2 lindebomen naast de straat.⁸

Het erf werd gekocht door secretaris Pieter Timmers voor 170 gulden, *'gelegen in de gehuchte van de Vrijthoff, aldaer d'erve van den copier in desen voor een gedeelte oost en suijt, een straetje west en d'erve Peter van Andel noirt, en oock voor een gedeelte oost*'.⁹ *'Het landt liggende bij de decanij, genaemt de corte vooren, groot omtrent 4 lop., d'erve van de secretaris oist, een padt suijt, de decanije west, d'erve kinderen Herman Hermans noort*' kocht Pieter Timmers al eerder in 1715 van de erfgenamen van J. Rijsbosch.¹⁰

⁵ 700 nr 574 f 151

⁶ 700 nr 574, f 458

⁷ 700 nr 574 f 157

⁸ 700 nr 574 f 247

⁹ 700 nr 22, f 143

¹⁰ 1111 nr 477 f 305

Lijst van ontvangsten en uitgaven

Secretaris Pieter Timmers verantwoordde op 2 januari 1719 zijn inkomsten en uitgaven ten behoeve van de decanij voor de regeerders van de Dingbank van Hilvarenbeek.

Dat was onder meer de 170 gulden voor '*de erve van de decanije, alwaer den heer Tilius gewoont heeft*', 21 gulden van Middegaels '*voor 3000 steen daer van een kelderke gemaect is tot Esbeeg aent huijs*'. De stenen waren afkomstig van de Dekanij. Op 19 maart 1709 werd de Schans verpacht voor twee gulden en 16 stuiver. Timmers pachtte deze en betaalde tot 1717 22 gulden en 8 stuivers.

In 1699 betaalde de heer Tilius nog huishuur voor het pastoraal huis, de jaren erna verbleef hij elders, vermoedelijk in verband met de verbouwingen. De pastorie werd verhuurd aan de heer van Deurne voor 60 gulden per jaar. Pas in 1705 betrok de dominee de pastorie weer, blijkens de acte van procuratie '*op de heer Benjamin Tilius tot het jaerlijcx invorderen van de huerpenning*'.

Pieter Leonardus Dibbets, notaris te Hilvarenbeek kocht op 23 mei 1732 van Johanna Maria van Erckelens, weduwe van Pieter Timmers, het huis op de markt genaamd De Engel. Aan de westkant van het pand lag de *Canonninxackerwegh*, welke aansloot op het *Soolpad*.¹¹ Toen is ook het erf van de Dekanij in zijn bezit gekomen. In 1742 lag het erf van de heer Pieter Dibbets '*off deconije*' ten zuiden van de IJpelaar.

Pieter Dibbets overleed in 1765. Tot zijn bezittingen hoorden onder andere:

Vant land bij de decanije, de korte vooren; 2.17.0

Vant derde part in de Compeer, 2 L 39 R; 1.17.2

Van den acker aan de diaconij, 2 L 40 R; 1.19.9

Van Swane Canunninx acker; 0.17.13

Van leijs Denis Canunninx acker, 1 L 11 R; 0.17.1

*Van den halven Tulderman*¹²

Nog in 1777 bezat zijn ergename Alida Timmers, weduwe Pieter Leonardus Dibbets vant lant aan de diaconij, de korte vooren 2.17.0

*van den acker aan de diaconij 2 lop 40 R 1.19.9*¹³

Johan Tasset bezat in 1781 onder andere 2 loop zaailand, genaamd Bergmans Bogt, 4 loop schaarbos onder de Voort, het Celen Veldje aan het Klein Lo, 2 loop bos aan de Westerwijk en in de Beerte de Heer der Heeren Akker, die hij in 1802 kocht van de erfgenamen van de weduwe Lemnius. Hij kocht op 5 augustus 1795 van Pieter Dibbets '*een parceel hof en vijver de Decanij, zijnde volgens oude brieven last en tiend vrij, met een parceeltje land zoo afgebakent is*'.

Behalve de Dekanij kocht hij ook het zuidelijk gelegen perceel '*de korte vooren*'. In 1808 is Johan Tasset, schout-civiel, eigenaar van het land de Decanij 3 lop. 30 R¹⁴ Johan Tasset was ook rentmeester van het Venerabele Gilde en stelde de inkomsten van zijn perceel de Schans ter beschikking van het gilde.

In 1817 werd de Schans verhuurd voor 12 gulden, het hout aan de Schans op het voorhoofd bracht 9 gulden op, en er werd 4 gulden en 10 stuivers uitgegeven voor het zetten van 1000 eikepootsels.¹⁵ Op 1 januari 1827 overleed Tasset.

¹¹ 1111 nr 479 f 515v

¹² 700 891 f 67

¹³ 700 906

¹⁴ 700 nr 952 f192

¹⁵ 761 Archief Venerabele Gilde

Op 27 augustus van dat jaar vond een publieke verkoop plaats op verzoek van Maria Vissers, weduwe van Johan Tasset, en Jacobus Tasset, zijn zoon.

1e koop; huis en hof, meerdere gebouwen aan het Marktveld.

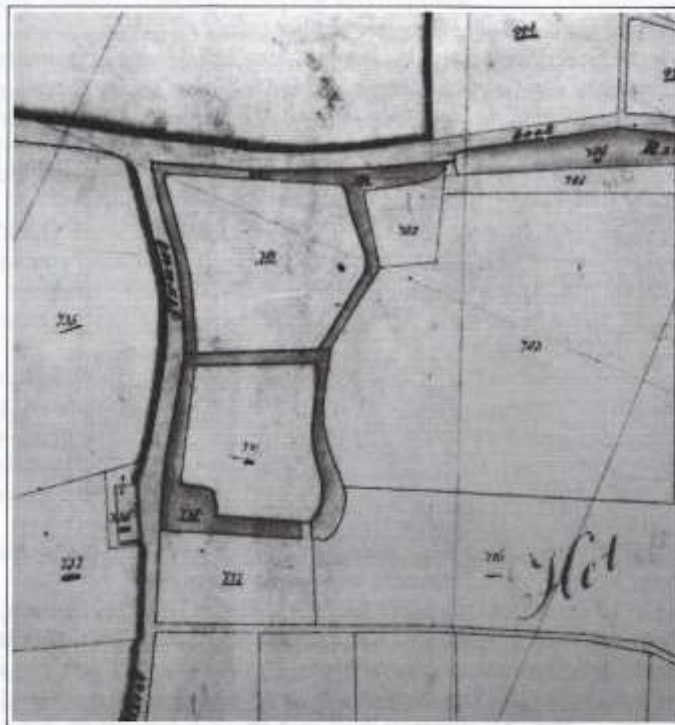
5e koop; den hof rondom in zijn tuinen gelegen, zuid den weg

6e koop; den buitenhof met vijver en aangelegen land en daar op staande bomen, groot ongeveer 60 roeden (het erf van de voormalige Decanij), gelegen als voor, oost de weduwe Willem Pijnenborgh en noord Martinus Huijsmans, zijnde tiendvrij.

7e koop; een perceel land aan de Voortse Pad, 28 R

8e koop; een perceel land den Heer der Heerenakker, gelegen als voor, 63 R

Totaal 2 kopen waaronder Het Ceele Veldeke en Den Hogen Dries aan de Rovertschen Dijk, mast en schaarbossen aan de Heistraat, drie weiden in het Diessens Broek onder Diessen aan de Stroom en turfvelden op de Haghorst en het Dun. De meeste kopen werden aangehouden, enkele percelen werden direct verkocht.¹⁶

*Lijpelaar met viswouwers
aan de Wouwerstraat
(boven, horizontaal;
verticaal loopt de huidige
Kasteelstraat),
kadasterkaart 1832*

Op 6 februari 1828 verkocht Maria Vissers, de weduwe van Jan Tasset aan Peter Heijmans vaste goederen ter waarde van 4500 gulden waaronder het huis. De voormalige Dekanij en een perceel ten zuiden van de Dekanij werd vermoedelijk verkocht aan Adriaen Franciscus de Lang, getuige het feit, dat kort daarna bij het Kadaster (vastgelegd tussen 1828 en 1831) Adriaen de Lang vermeld stond als eigenaar van de voornoemde percelen, een tuin, een water tot vermaak en een weiland.

¹⁶ 772 R30

In 1604 kocht Bartholomeus de Cort van de weduwe van Jan van Ijpelaar, Catharina Spierincx, en haar kinderen een *'stuk land met een hofstad, ruinen, wateren, de visserijen daartoe specterende, zo groot en klein hetzelfde binnen Hilvarenbeek gelegen is op het Wouwer of Bienstede, gelegen aan erfenis der pastorie en der weduwe Cornelis Jan Schilders oostwaarts, en erfenis der Decanije van Beeck zuidwaards, en voorts van der decanije, genaamd den Camp tot de Wouwerstraat toe'*.¹⁷

Maaijken de Cort bezat in 1671 de Ijpelaar.¹⁸ Haar erfgenamen werden in 1686 nog als eigenaar van de Ijpelaar vermeld.¹⁹

In 1693 verpachtten de erfgenamen van Bartholomeus Timmermans, kleinzoon van Bartholomeus de Cort, *seeckere visserije, alhier teijnden de Wouwerstraat, genaemt den Ijpelaer*.

In 1701 verkocht Marie Buijcx, weduwe van Johan Timmermans, wonende te Arendonk, een huis, gronden en visvijver, genaamd de Ijpelaar, bewoond en gebruikt door Jenneke weduwe Hendrik Beersmans, aan Jacobmijna Rijsbosch. Deze bezat een huis met brouwerij, genaamd de Sonne aan de ronde plaats, een huis in de Gelderstraat, genaamd de Witte Leeuw, een aanstede met huis, genaamd de Ijpelaar, een huis in Esbeek, een huis met hof en aangelag te Esbeek, genaamd Spaendoncq en een huis met hof te Diessen aan het Laar.

In 1711 verkreeg Isabella Hermans, een van de vele erfgenamen van Jacobmijntje Rijsbosch *'eene aanstede met huijsinge te Hulsel onder Poppel, een perceel groes te Gorop, genaemd de Haes, een heijvelt of boske aent Loo bij de Heijmolen, huijsinge met schuer, saey als weijlant, genaemd de Ijpelaar met de wouwer van dien'*, een perceel akkerland de Heilige Geestbogh en een weiland de Tulderman.

Op 13 juni 1715 verkochten de onmondige kinderen van David van Achelen, verwekt bij wijlen Clara Hermans huis, hof en visvijver aan Peter van Andel. David van Achelen was procuratiehouder van Isabella Hermans, begijntje te Turnhout, Johan van Poppel was man van Johanna Maria Hermans, allen erfgenamen van Jacobmijna Rijsbosch.²⁰

'Eerstelijck een huijs, hof en viswouwer met saij en weilanden, genaemt den Ijpelaar, groot samen 8 a 10 lop., aldaer de erve de kinderen Jan van Mol oist, de kinderen Hessels en decanije suijt, het straetie west en de gemeene straete noirt. Behalve de Ijpelaar kocht Peter van Andel ook een perceel aan de Beerten, genoemd de Tulderman, een akker aan de Heilige Geestbocht en een heiveld of bosje aan het Loo bij de Heimolen'.²¹

Het straatje aan de westzijde was de weg naar het huis, genaamd de Caveet, dat Peter Ketelaars in 1766 kocht van Jasper Bosmans.²²

Op 17 april 1742 verkocht secretaris Pieter Timmers namens de erfgenamen van Peter van Andel *'een huijs, schuer, hoff, viswouwer en omgrachten met say en weylande, gelegen onder Hilvarenbeek bij de Decanije, genaemt den Eijpelaar groot tsamen omtrent 12 lop, aldaer neffens erve de heer de Back oost, d'erve Pieter Leonardus Dibbets off deconije zuijt, een straetje west en de gemene straet noirt'* aan Johan Martini Bergman.²³

Pieter Timmers was getrouwd met Helena van Andel en was met broers en zusters erfgenaam van Peter van Andel.

¹⁷ J.J. Vugs in Hilvarenbeek in heden en verleden

¹⁸ 700 nr 837 f 60

¹⁹ 700 nr 859 f 187v

²⁰ 700 nr 477 f 306

²¹ 700 nr 573, f 555

²² 700 nr 488 f 153

²³ 700 nr 481.3 f 340

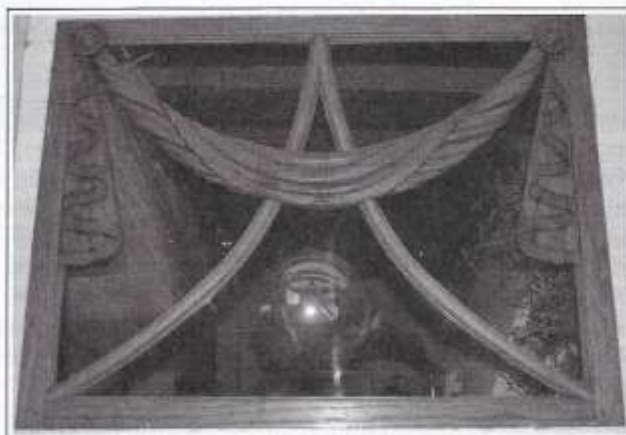
In 1759 kocht Johannes Lemnius van Bergman, 'een perceel soo acker als weijlandt, aan malkanderen groot omtrent 10 lop., genaemt den Eijpelaar, een viswouwer, gelegen alhier aan de Wouwerstraat, aldaar oost het Pastorijke, zijt juffrouw Dibbets, west een gemeene wegh, en noort de beek'.²⁴

Volgens het Verpondingsregister bezat Isabella Levien, weduwe Jan Lemnius in 1785, hujs, schuur en land, genaamd de Ijpelaar, 9 lop. In het register werd later bijgeschreven, dat zij een visvijver daar aangelegen, op 11 januari 1801 van de weduwe CW Heinsius had gekocht.²⁵ We mogen de conclusie trekken dat het huis De Ijpelaar in 1801 nog bestond. Tussen 1801 en 1808 moet het huis verdwenen zijn. In 1808 bezat de weduwe Jan Lemnius, land, weide, hof en water, den Ijpelaar 12 lop. 29 R.²⁶

Haar zoon Jan Martinus verkocht de Ijpelaar aan Martinus Huijsmans.²⁷

Op 13 en 27 van de herfstmaand 1809 vond een publieke verkoop plaats aan en ten behoeve van Jan Martinus Lemnius bestaande uit een huis, stal en schuur en tuin aan het marktvelde en de nummers 397, 398 en 399, 12 lop 29 R land, weide, hof en water, den Ijpelaar, oost de heer Francois de Lang, zuid de Gilde Sint Sebastiaan en de heer J Tasset, west een straatje, noord de straat en de Heeren Huijsmans en de Lang.

Martinus Huijsmans was geboren op 20 december 1763 te Bladel. Was 'philosoofen theologant', daarna secretaris en notaris van Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westelbeers en sedert 1 januari 1811 'Maire van Hilvarenbeek en Keizerlijken notaris'.²⁸

Bovenlicht van het huis van Maire Huijsmans aan de Vrijthof, ca 1810. Collectie museum De Dorpsdokter.

'Op 26 november 1810 verschenen voor heeren Schout en schepenen Theodorus van de Molengraaf als administrerende voogd, wonende te Best en Gerardus de Croon als toeziende voogd, wonende alhier, mitsgaders Johannes Josephus Ketelaars als raadgever, alhier woonachtig, ingevolge acte van voogdij door wijle Helena Tiendemans, alhier overleden, in leven weduwe Jan Martinus Lemmens en Maria Helena Tiendemans in derselvers goederen met namen Isabella Anna, Catharina Anthonetta, Geertruïda en Johannes Gerardus Lemmens, oud 12, 11, 8 en 6 jaren, verklaren wettelijk en erfelijk op te dragen en over te geven aan en ten behoeve van den heere M. Huijsmans, secretaris alhier, onder Hilvarenbeek aan de Vrijthof nummers 397, 398 en 399 12 lop 29 R, land, weide, hof en water de Eijpelaar, 1 lop hof en water. Oost,

²⁴ 700 nr 485 f 324

²⁵ 700 nr 910 f 156

²⁶ 700nr 952 f 192

²⁷ 700 nr 910 f 161

²⁸ 699 nr 1468

Zuid en West eige, Noord de Wouwerstraat. De koper zal ingeval van de reparatie planken onder de brug en draaiboom bekostigen en wederhelft zal door de verkoopers gedragen worden'.

De koop werd uiteindelijk afgerond met nog een stuk groes.

'Nummers 397, 398 en 399 12 lop 29 R land, wijde, hof en water de Ijpelaar, 2 lop 25 R groes, oost eige en voorste vijver van de heer J Tasset, west een straatje, noord de Wouwerstraat. Aan te vaarden half maart 1811, zijnde hier van gereserveert zes witboomen'. De kosten voor M Huijsmans bedroegen 355 gulden.

Op de oudste kadasterkaart van 1832 vinden we de bezittingen van Huijsmans terug onder de nummers:

780; Huijsmans Martinus, burgemeester, 269, water tot vermaak, 13.70

781; Huijsmans Martinus, tuin, 45.70

782; Huijsmans Martinus, tuin, 8,90

785; Huijsmans Martinus, 270, water, 14.60

Visvijvers

De Ijpelaar was honderden jaren letterlijk en figuurlijk verbonden met een viswouwer. Visvijvers of- wouwers hadden een economische waarde. Er werd vis in gekweekt, die vervolgens gevangen werd door de vijver leeg te laten lopen. Jasper du Tromp verkocht in 1700 de bij de Oude Pastorie in Diessen behorende boerderij onder meer met de voorwaarde *'dat den waterpoel op het voorhoofd liggende sal blijven aen voors. pastorij, met de vrije possessie om denselven te kunnen aflopen door de sloot die daer toe nog op heden dient en gemaakt is'*.²⁹

Vanzelfsprekend werd er ook gevestigd met hengel of fuik, zoals bleek toen in 1746 secretaris Johan Martini Bergman Cornelis Naaijkens, Jan Schepens en Adriaen Niclaes Leenderts verzocht om te gaan zien of er geen visstropers in de nacht of bij ontij vis weghaalden. *'Op 26 juni omstreeks tien uur in de avond zijn zij gegaan naar de visvijver en hebben gezien dat vijf personen daar zijn gekomen en viskorven uit het water hebben genomen. Onder de stropers waren Niclaes Woestenborgh en zijn knecht Marcelis Peter Marcelis en Stoffel van Loon. De twee anderen hebben zij niet herkend'*.³⁰ De eigenaars verpachtten de visvangst. Peter Sweens en Peter Woestenburg hebben er gevestigd volgens een contract van 18 januari 1749 met een looptijd van twee jaar.³¹

Een wouwer leverde ook schoon water op. Allegonda Anthonis van Gilse getuigde in het jaar 1687, dat zij samen met Adriaan Hendrick Vingerhoets water uit de wouwer had gehaald om te wassen.³²

In 1760 verklaarden bewoners van het Laag Spul, dat de visvijver (een andere dan de Bacx wouwer) behoorde bij het huis van Melis en *'het water zo zuiver en rein is dat met grote droogte bierbrouwers het water komen halen voor hun brouwproces'*.³³

²⁹ Archief Abdij van Tongerlo, map Diessen

³⁰ 1111 nr 1330 f 531v

³¹ 1111 nr 1331 f 272

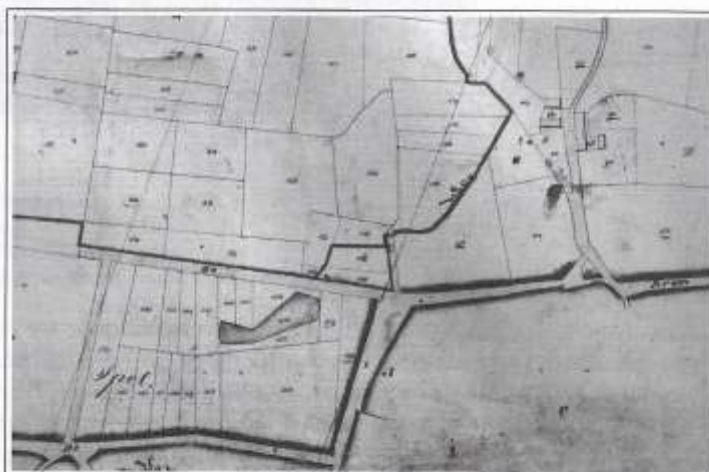
³² 1111 nr 1328 f 145

³³ 1111 nr 131 f 272

Bacxwouwer

De Bacxwouwer lag in het Hoog Spul aan de Kromstraat. J.A. Vervoort en M. Huijsmans kochten een voorhoofd, *'gelegen rontom hunnen wouwer, gekomen van mevrouw Heinsius op het Hoogspul, oost een weg, west de heer Bouwens, zuid de gemeente en noord de weduwe van Hees'*.³⁴

In 1821 verkocht de gemeente in Bacxwouwer *'een perceel heibodem neven de straat met de wouwer, alsmede vier aansluitende percelen heibodem'*.³⁵ In 1830 bleken de erven van J.A. Vervoort deze percelen te gebruiken als weiland³⁶, als hakhout³⁷ en als waterkolk³⁸ ofwel Bacxwouwer.

Bacxwouwer aan de Kromstraat, kadasterkaart ca 1832

In 1485 verkocht ridder Jan Bacx een vijver aan kapitteldeken Wijtman Wijtmans en in 1601 verkocht Jan Montens de Bacxwouwers aan de gemeente Hilvarenbeek. De bacx wouwers heetten oorspronkelijk Het Zwarte Water.³⁹ Het dorpsbestuur van Hilvarenbeek verpachtte in 1666 de Bacxwouwers aan het Loo.⁴⁰

Wegens de extreme droogte in 1684 was er een verbod afgekondigd *'om de bacxwouwers door te steken om het water daeraff te laeten lopen'*.⁴¹ In 1687 werd de Bacxwouwer verpacht *'gelegen aent groot Loo, voor zes jaer zonder conditie van het vischbedde loffelijck te moeten uijtvegen'*.⁴²

Drossard Timmers kocht van Thomas Schilders zijn viswouwer met vis *'ter plaetse het Hoog Spul, rontsomme vroente'*, voor 15 gulden.⁴³ In 1743 koopt Jacobus Timmers van zijn broer Anthony uit de nalatenschap van hun vader *'de viswouwer met de vis aan Hoog Spul'*.⁴⁴

In 1752 werden de regenten van het Loo en Heijkant gemaant *'om de loop vant groot ven of bacxwouwer behoerlijck op te graven'*.⁴⁵ Deze loop was de Zuiderbeek.

³⁴ 699 nr 2765

³⁵ 699 nr 1708

³⁶ Kadaster nrs. 1251, 1254, 1255 en 1256

³⁷ Kadasternr. 1252

³⁸ Kadasternr. 1253

³⁹ L.F.W. Adriaenssen in Tussen Paradijs en Toekomst nr. 50, blz. 89

⁴⁰ 700 nr 564 f 38

⁴¹ 700 nr 20 f 94

⁴² 700 nr 569 f 329

⁴³ 700 nr 570 f 355

⁴⁴ 1111 nr 481 f 449

⁴⁵ 700 nr 692

Akker aan het Hoog Spul,
voorheen Bacxwouwer

Wouwers aan de Wouwerstraat

De Wouwerstraat ontleent zijn naam aan de verschillende wouwers, die hier lagen. Deze stonden in verbinding met de Noorderbeek. In 1743 had secretaris Bergman de sluis van de wouwer in de Wouwerstraat niet goed gemaakt. Blijkens de schouw van waterriolen en beken bleek dat hij in 1756 *'de beek aan de wouwer niet goed had geveegt'*. In 1745 was hij al gewaarschuwd om *'onder de brug aen den Ijpelaar 3 voet te diepen, aan het vercken agter den dries van den Ijpelaar te diepen en langhs den dries te veggen en tegen over het huijs van Peeter Hagen int begin van de wouwer vier voet te diepen'*.⁴⁶ De eigenaar van de Ijpelaar bezat ook de viswouwer(s), hoewel het mogelijk is, dat er op het terrein van de Ijpelaar al een viswouwer lag, lang voordat de Ijpelaar gebouwd werd. (meer ind deel 3)

Maria Buijcx, die haar huis met viswouwer in 1701 verkocht moest een stuiver *'uijt het water'* aan de rentmeester betalen. Ook de erfgenamen van Peter van Andel, betaalden in 1742 jaarlijks 1 stuiver uit de viswouwer.

Secretaris Bergman bezat twee visvijvers. Een ervan behoorde bij de Ijpelaar, die hij verkocht aan Johannes Lemnius *'gereserveert den viswouwer met het vrij vissen over voorsr. Erve, gelegen aan de Wouwerstraat, aldaar oost het Pastorijke, zuijt juffrouw Debets, west een gemeene wegh en noort de Beeck'*.

Anthony Timmers kocht de andere viswouwer langs de Eijpelaar *'met het regt om over den voorsr. Eijpelaar te moogen gaen om te vissen loopende door voorsr. viswouwer de Beeck sijnde'*.⁴⁷ Timmers verkocht in 1766 de viswouwer in de Wouwerstraat aan Paulus Keuchenius, predikant. Voor Pieter Dibbits, secretaris van Moergestel, verkoopt Timmers, gewezen drossaard van Hilvarenbeek, in 1767 een visvijver in de Wouwerstraat aan C.W. Heinsius, drossaard.⁴⁸

Voor Martinus Huijsmans, secretaris en Francois de Lang speelde een conflict over visvijvers bij de Ijpelaar. *'Een visvijver gelegen in de Wouwerstraat, oost een voeringkuil, west Isabelle Levien, weduwe Jan Lemnius met de visvijver aan haar tuin of hof en scheidende deze vijver al daar aan de planken onder de brug, ingeval van*

⁴⁶ 700 nr 1545

⁴⁷ 700 nr 485 f 334

⁴⁸ 700 nr 489 f29

reparatie de respective koper voor de helft in deselve weduwe Jan Lemnius, ingevolge transport in dato 11 januari 1802, voor de wederhelft zal moeten bekostigd en gedragen worden en dat altijd op het eerste vermaan van een van beide, zuid de eigenaars van de Blijk en dezelve weduwe Lemnius, Noord de straat. Wij ondergetekenden Cornelis Willem Heinsius drossard alhier, als eigenaar van twee visvijvers gelegen beiden in de Wouwerstraat ter eenre, en Izabella Levien, weduwe Jan Lemnius, door voornoemde haren man meesterse gemaakt bij testament gepasseert alhier voor de notaris van Heusden op den 19 maart 1765, als eigenaresse van zeker stuk land en een hof genaamd den Eijpelaar, gelegen langs de voorsr. twee vijvers, ter andere zijde.'

Stempel van M. Huijsmans in gebruik van 1810 – 1813.
Tekst: MAIRIE DE HILVARENBEEK (CHEF-LIEU).
Collectie museum De Dorpsdokter.

Heinsius was al in 1769 met Jan Lemnius overeengekomen om een gedeelte van de achterste vijver, dat naast de zuidkant van de Eijpelaar lag, *'te mogen dempen of vullen en dus tot hof of zand maken, voor altijd voor haar zelve, 't geen nu al werkelijk is volbragt'*.

Jan Lemnius zou de bomen en het schaarhout langs de zuidkant van de vijver weghalen en de eikenbomen naast de noordkant knotten. Lemnius had in 1779 de eikenbomen verwijderd, maar tegen de afspraken in witbomen geplant. Zijn weduwe zegde nu toe de witbomen boven de grond af te kappen en nooit bomen of schaarhout langs de voorste vijver te zullen planten. Heinsius beloofde, wanneer de kanten van de vijver langs de weg zouden invallen deze samen met weduwe Lemnius te zullen herstellen.

De schouw van de weg bleef ten laste van de weduwe. Zij mocht echter wel een gedeelte van de achterste vijver langs de westkant opvullen en er land van maken of wel het een vijver te laten en als *'visserij te gebruijcken, naar haar welgevallen, mits een dam tussen beiden te doen leggen van rossen op dat de vis vant een water in 't andere niet zoudt komen kunnen, mits de noordenkant zijn tegenwoordige breedte behoude'*.

Nu de afspraken helder waren verkocht de weduwe van C W Heinsius, Susanna Maria van Bosveld, op 11 januari 1802 aan Izabelle Levien, weduwe Lemnius, een visvijver gelegen aan de tuin of hof van dezelfde weduwe Lemnius *'aan de west en noordzijde, schijdende aan de planken of separatie van de grote vijver van de vrouwe.'*⁴⁹

De weduwe Heinsius verkocht in 1803 een andere visvijver aan secretaris Martinus Huijsmans, *'gelegen in de Wouwerstraat, oost een voeringkuil, west de weduwe Lemnius met een dito vijver.'*⁵⁰

⁴⁹ 700 nr 503 f 65v

⁵⁰ 700 nr 952 f 161v

Op 19 november 1814 werd tussen de kinderen van Francisc de Lang een contract opgemaakt met betrekking tot de nagelaten boedel van hun vader. Adrianus de Lang, Medicine Doctor verkreeg het huis en hof De Zwaan, gelegen aan het Marktveld, getaxeerd op 1200 gulden. Tevens verkreeg hij *'de helft in een vischvijver of wouwer, gelegen in de Wouwerstraat, waar van de wederhelft competeert aan Martinus Huijsmans met de vischvijver aan deszelfs tuin of hof, scheidende dit gedeelte aan de helft van dezelve brugs en welke brug de heer Adrianus de Lang in geval van reparatie een vierde zal moeten betalen'*. De helft van de visvijver, genaamd de Wouwer, lag tussen de Wouwerstraat en de percelen van de weduwe Jan Lemnius en de *gemeene bleekerije*.

In 1830 zien we twee visvijvers liggen op de kadasterkaart. Nr. 785 van Huijsmans wordt vermeld als water en nr.784 als weiland van Willem Pijnenborgh. Het betreft hier een gedempte viswouwer.

Op 29 april 1927 nam het gemeentebestuur het besluit om de wouwer in de Wouwerstraat aan te kopen om er stortplaats van vuilnis van te maken. De eigenaars V. M. Lion en de weduwe E. Huijsmans waren bereid hun aandeel in de wouwer af te staan voor respectievelijk 500 en 250 gulden. Deze prijs was voor de gemeente veel te hoog.

Er kwamen echter gedurig klachten over de stortplaats bij de weduwe Klessens. Daarom had de pootmeester aan de eigenaar P. Damen vergunning gevraagd om het vuil in de Ijpelaar te mogen storten. Een gemeentearbeider heeft, bijgestaan door een arbeider van P. Damen het vuilnis geëgaliseerd, waaraan twee dagen werd gewerkt. Blijkbaar was dit een eenmalige storting van vuilnis.

In 1929 vroeg het gemeenteraadslid Brekelmans om de eigenaren van de wouwer te vragen zorg te dragen, dat de Beek niet gedempt werd. Zijn zorgen waren nog niet voorbij, enkele weken later vroeg hij een brief te schrijven aan de heer F. Kuijpers inzake de toestand van de beek en de wouwer langs de weg naar het Klein Loo. Hij stelde voor dat er een bord geplaatst werd bij de wouwer met het opschrift: Verboden stortplaats voor vuilnis.⁵¹

Jan Naaijkens wist zich anno 2011 nog te herinneren dat Nol de Wit, een dak- en thuisloze *avant la lettre*, in een hutje op de vuilnisbelt woonde, dat lag op een dijkje tussen de Zuiderbeek en de Wouwer.

Jan Naaijkens vermeldde in '50 jaar Hilvaria' (1932-1982), dat de toestand van het voetbalterrein aan de Esbeekseweg ondraaglijk was. Het kerkbestuur bracht uitkomst. 'Aan de Wouwerstraat lag een uitgebreid braak terrein, dat het eigendom was van de kerk'. Dit terrein werd in 1937 ter beschikking gesteld. 'Het veld was niet gedraineerd; het waaide er altijd want er stonden nog geen huizen rondom en er was nog geen begroeiing en de kale betonschutting die er omheen stond legde tijdens de eerste de beste storm het loodje. Er zeilden wel eens ballen in de Wouwer die nog niet gedempt was, of ze kwamen vaker dan men zou verwachten precies terecht in de diepe waterput, die op de aangrenzende wei van Bruurs stond'. Spoedig zouden ballenvangers geplaatst worden en de Wouwer werd nog voor de oorlog gedempt.

Archieven

- 699 Gemeentebestuur van Hilvarenbeek 1811-1935
- 700 Dorpsbestuur van Hilvarenbeek 1392-1810
- 761 Venerabele Gilde Hilvarenbeek 1618-1970
- 772 Notariele archieven Hilvarenbeek 1605-1925
- 1111 Schepenbank van Hilvarenbeek 1469-1811

Wordt vervolgd

⁵¹ 699 nr 1475